

Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki*

Panu Kalmi

Professori

Vaasan yliopisto

1. Johdanto

Taloudellisen lukutaidon (*financial literacy*) käsite on viime aikoina tullut paljon esille sekä tieteellisessä että talouspoliittisessa kirjallisuudessa. Aihetta on käsitelty myös uudessa suomenkielisessä kirjallisuudessa (Peura-Kapanen ja Lehtinen 2011, Raijas ja Uusitalo 2012). Käsite ei kuitenkaan ole juurikaan ollut esillä suomenkielisessä taloustieteellisessä kirjallisuudessa. Siksi suomenkielinen yleisesitys aiheesta lienee paikallaan. Toinen syy on se, että usein kirjallisuudessa taloudellinen lukutaito ja sen edistäminen esitetään suhteellisen riidattomana aiheena. Viime aikoina kuitenkin kansainvälisesti on ilmestynyt varteenotettavaa kirjallisuutta, joka kiistää tähän aiheeseen liittyvän

koulutuksen hyötyjä (erityisesti Willis 2008 ja 2011, Dymski 2011). Näitä näkökulmia ei suomalaisessa kirjallisuudessa ole käsitelty lainkaan.

Kun suomenkielinen kirjallisuus aiheesta on uutta, niin myöskään terminologia ei ole vakiintunutta. Suomen kielellä voisi puhua joko talousosaamisesta tai sitten vielä enemmän englanninkielistä mukailien finanssilukutaidosta. Englanninkielessä erotellaan termit *economic literacy* ja *financial literacy*, joista ensimmäinen viittaa usein kyvykkyyteen analysoida taloudellisia asioita ja säännönmukaisuuksia yleisemmin, kun taas jälkimmäinen viittaa nimenomaan kykyyn ymmärtää ja hoitaa omaan taloudenpitoon liittyviä asioita. Lukutaidolla viitataan tässä siis sekä talouteen liittyvään tiedolliseen osaamiseen ja kykyyn soveltaa tietämystä käytäntöön.¹ Suomen kielellä finanssilukutaito usein ymmärretään kuitenkin melko rajoitetusti siten, että se liittyisi osakemarkki-

* Artikkelin perustuu Taloustieteellisen Yhdistyksen vuosikokouksessa 18.4.2013 pitämään esitelmään. Kiitän kokousyleisöä hyödyllisestä keskustelusta. Aihe liittyy laajempaan hankkeeseen, jota vedän yhdessä Tampereen yliopiston professori Olli-Pekka Ruuskasen kanssa. Tätä hanketta ovat taloudellisesti tukeneet OP-Pohjolan Tutkimussäätiö, Liikesivistysrahasto, Vakuutus- ja rahoitusneuvonta FINE, Vaasan Aktiasäätiö, sekä Pörssisäätiö, joille kaikille lausun lämpimät kiitokset.

¹ Määritelmiin liittyvistä asioista ks. myös Peura-Kapanen ja Lehtinen (2011, s. 2-5).

noilla toimimiseen ja sijoittamiseen, kun taas englanninkielisellä termillä financial literacy viitataan henkilökohtaiseen taloudelliseen osaamisen laajemmin, sisältäen muun muassa sellaisia asioita kuin budjetointi ja säästäminen. Lukutaito -ilmaisun käyttö on mielestäni perusteltua, myös sen takia, että saadaan luotua selkeä yhteys ajankohtaiseen talouspoliittisessa ja tutkimuksellisessa yhteydessä käytävään diskurssiin.²

Kiinnostuminen taloudellisesta lukutaidosta johtuu useasta syystä. Aihe on tullut ajankohtaiseksi sitä kautta, että kuluttajat joutuvat tai pääsevät tekemään päätöksiä yhä laajemmasta joukosta taloudellisia asioita. Rahoitusmarkkinat ja muut taloudelliset instituutiot (kuten eläkejärjestelmä) ovat kehittyneet tavalla, joka asettaa yhä suurempia vaatimuksia yksittäisille kansalaisille. Monissa maissa työntekijöillä on yhä suurempi vastuu eläkkeiden kerryttämisestä, kuluttajat joutuvat valitsemaan yhä suuremmasta määrästä sijoitustuotteita, vakuutusmarkkinoiden tuotteita on tullut lisää, kulutusluotot ovat yleistyneet, rahoitustuotteet ovat monimutkaistuneet ja tuoteryhmien väliset erot ovat tulleet yhä häilyvämmiksi. Taloudellinen lukutaito on kasvavan kansainvälisen mielenkiinnon kohteena talouspolitiikassa, josta osoituksena mm. kansalliset politiikkatoimenpiteet ja uudet toimielimet taloudellisen lukutaidon edistämiseksi mm. Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa ja Kanadassa (ks. esim. OECD 2005, Taskforce on Financial Literacy 2010). OECD on koordinoinut kansainvälisesti vertailukelpoisen aineiston keräämisen aihealueesta

12 maassa toteutettavassa pilottitutkimuksessa (ks. Atkinson ja Messy 2011). Suomi ei ole näiden maiden joukossa.

2. Julkisen vallan toimenpiteet taloudellisen lukutaidon edistämiseksi

OECD on ollut erityisen aktiivinen taloudellisen lukutaidon edistämässä. Se aloitti vuonna 2003 laajan projektin, jonka pyrkimyksenä oli rohkaista valtioita kehittämään taloudellisen lukutaidon kehittämiseen tähtäviä kansallisia strategioita. OECD:n työpaperisarjassa julkaisutussa artikkelissa arvioitiin finanssilukutaidon kansallisten strategioiden olemassaoloa alkuvuodesta 2012 (Grifoni ja Messy 2012). Kansalliseen strategiaan kuuluu selkeä kansallisen tason suunnitelma taloudellisen lukutaidon kehittämisestä ja työnjako eri viranomaisten välillä tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Artikkelin mukaan 15 maassa oli tuolloin olemassa kansallinen taloudellisen lukutaidon strategia. Näistä maista 11 oli OECD:n jäsenmaita. Lisäksi 21 maata oli valmistelemaan kansallisen strategian käyttöönottoa, näistä maista 6 oli OECD:n jäsenmaita. Taulukkoon 1 on kerätty tiedot siitä, mikä viranomainen on vastuussa taloudellisen lukutaidon kehittämisestä OECD:n jäsenmaissa sekä sen ulkopuolisissa maissa Grifonin ja Messyn artikkelin mukaan.

Taulukon mukaan selkeästi yleisimmät tahot, joille vastuu taloudellisen lukutaidon kehittämisestä on osoitettu, ovat joko finanssivalvonta tai vastaava rahoitusmarkkinoiden sääntelystä vastaava viranomainen tai valtionvarain-/talousministeriö. Sekä OECD-maissa että järjestön ulkopuolisissa maissa yli puolessa tapauksista vastuu oli näillä viranomaisilla. Keskuspankki vastaa aiheesta selvästi pienem-

² *Otsikossakin esiintyvällä taloudellisen lukutaidon kritiikillä tarkoitetaan nimenomaan vallitsevaan diskurssiin kohdistuvaa kritiikkiä, talousosaamista sinänsä tuskin kukaan haluaa kritisoida.*

Taulukko 1: Taloudellisen lukutaidon kehitämisestä vastuussa olevat viranomaistahot, lukumäärät

	OECD-maat	OECD:n ulkopuoliset maat	Yhteensä
Finanssivalvonta tai vastaava	11	5	16
Keskuspankki	4	3	7
Valtiovaraministeriö tai vastaava	11	4	15
Kilpailuviranomainen	2	0	2
Muu tah	3	1	4
Maiden lukumäärä	18	7	25

Lähde: Grifoni ja Messy (2012, s. 23), omat laskelmat. Huomautus: Rivien summa on suurempi kuin maiden lukumäärä, koska aiheesta voi yhdessä maassa vastata useampi viranomainen. OECD-maat, joissa on tai on kehitteillä taloudellisen lukutaidon kansallinen suunnitelma: Alankomaat, Australia, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Japani, Kanada, Meksiko, Portugali, Puola, Ruotsi, Slovenia, Tshekki, Turkki, Uusi-Seelanti, Viro ja Yhdysvallat. Lisäksi taulukossa on OECD-maiden kohdalla mukana Tanska, jolla ei ole varsinaisesti kansallista strategiaa, mutta jossa on osoitettu aiheesta vastaava viranomainen.

mässä joukossa maita. Erityisesti OECD-maiden keskuudessa tämä on suhteellisen harvinaista. Kilpailuviranomaisen rooli on vieläkin pienempi.

OECD-maista taloudellisen lukutaidon kansallisen strategian ovat ottaneet käyttöön tai suunnittelevat ottavansa käyttöön erityisesti anglosaksiset liberaalit maat, kuten Iso-Britannia, Irlanti, Yhdysvallat, Kanada, Australia ja Uusi Seelanti. Nämä maat ovat myös tyypillisesti olleet ensimmäisten käyttöönottajien joukossa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa sellainen on ollut jo vuodesta 2003.

Kansallinen strategia on suhteellisen yleinen myös nousevissa talouksissa. OECD:hen kuuluvista nousevista talouksista useimmilla on taloudellisen lukutaidon kansallinen strategia. Sellainen on myös Virossa. Sen sijaan tällainen ohjelma on selkeästi harvinaisempi niissä Manner-Euroopan maissa, jotka olivat Euroopan Unionin jäseniä ennen vuoden 2004 laajenemista. Suomelle läheiseen viiteryhmään kuuluvista maista ainoastaan Alankomailla on tällainen ohjelma. Sellainen on valmisteilla myös Ruotsissa.

On mahdollista, että taloudellinen lukutaito koetaan vähemmän tärkeäksi sellaisissa maissa, kuten Pohjoismaissa, joissa valtiolta kantaa suuren vastuun kansalaisten taloudellisesta turvallisuudesta. Jappelli (2010) on tutkinut tätä tilastollisesti. Hän estimoி yhtälön, jossa selitettävänä muuttujana oli yritysjohtajien arvio kansalaisten taloudellisesta lukutaidosta ja selittävinä muuttujina käytettiin sosiaaliturvamaksujen astetta, menestystä PISA-testin matematiikan osiossa ja kaupunkiväestön osuutta koko väestöstä. Tulosten mukaan sosiaaliturvamaksut ovat negatiivisessa yhteydessä taloudelliseen lukutaitoon, kun taas kaksi jälkimmäistä selittävää muuttujaa olivat positiivisessa yhteydessä taloudelliseen lukutaitoon. Tämän havainnon Jappelli tulkitsi tukevan väitettä, että valtion järjestämä pakollinen sosiaaliturva vähentää kansalaisten kannustimia kehittää taloudellista lukutaitoa.³

³ *Mielenkiintoinen yksityiskohta Jappellin aineistossa on se, että arvioitu taloudellisen lukutaidon taso oli Suomessa otoksen 55 maasta toiseksi korkein, Singaporen jälkeen.*

Taloudelliseen lukutaitoon liittyvät politiikkatoimenpiteet eivät Suomessa ole olleet läheläkään sitä tasoa, jota se on ollut Grifonin ja Messyn (2012) kuvailemissa maissa. Suomen Pankki on fokusoitunut nuorten taloudellisen lukutaidon kehittämiseen ja tukenut siihen liittyviä kilpailuja ja muita hankkeita. Aktiivisempia tällä saralla ovat kuitenkin olleet kansalaisjärjestöt. Hyvänä esimerkkinä järjestöhankeesta on Suomen Settlementiliiton, Nuorisotasuntosäätiön, Nuorisosäätiön ja Takuu-Säätiön nuorille suunnattu *Mun talous - hanke*.⁴ Lisäksi useimmilla vähittäismarkkinoilla toimivilla pankeilla on taloudellisen osaamisen hankkeita osana niiden asiakassuhteiden hoitoa. Aihepiirin hankkeet ovat olleet melko yksittäisiä ja suhteellisen lyhytkestoisia.

3. Taloudelliseen lukutaitoon liittyvä tutkimus

Taloudellisen lukutaidon tutkimuksessa suosittu menetelmä on kvantitatiivisten kyselytutkimusten hyödyntäminen taloudellisen lukutaidon arvioinnissa. Yksi ensimmäisiä tämän tyyppiä tutkimuksia oli Lusardin ja Mitchellin (2007) laajasti siteerattu tutkimus, jossa havaittiin, että taloudellisella suunnittelulla on merkittävä yhteys eläkesäästämiseen ja varallisuuden ennen eläkkeelle jäämistä. Sittemmin menetelmää on hyödynnetty tarkasteltaessa taloudellisen lukutaidon yhteyttä ylivelkaantumiseen (Lusardi ja Tufano 2009, Disney ja Gathergood 2011) ja osallistumiseen osakemarkkinoille (Guiso ja Jappelli 2008, Van Rooij ym. 2011). Tässä kirjallisuudessa on tyypillisesti

havaittu suhteellisen voimakas yhteys taloudellisen lukutaidon ja toivotunlaisten taloudellisen käyttäytymisen (varautuminen eläköitymiseen säästämällä ja varallisuutta keräämällä, ylivelkaantumisen välttäminen, osakemarkkinoille osallistuminen ja sijoitusten hajauttaminen) välillä. Yhteys säilyy myös siinä tilanteessa, jossa ilmeisimpiä muita muuttujia (koulutus, varallisuus ja sukupuoli) on kontrolloitu.

Kyselytutkimusmenetelmää on käytetty myös kansainvälisesti. Erityisesti OECD on ollut aktiivinen ja osallistunut harmonisoidun kyselylomakkeen kehittämiseen. Siihen perustuva kyselytutkimus on tähän mennessä toteutettu 12 maassa (Atkinson ja Messy 2011). Tämä mahdollistaa tulosten vertailun eri maiden välillä, joskaan aineistot eivät ole täysin vertailukelpoisia, eivätkä myöskään yleisesti saatavilla. Yleisenä johtopäätöksenä näistä tutkimuksista usein nousee esiin se, että taloudellinen lukutaito on suhteellisen alhaisella tasolla niin kehittyneissä kuin kehittyvissä maissa (ks. myös Lusardi ja Mitchell 2011).

Tutkimusten mukaan taloudellinen lukutaito näyttää siis parantavan yksilöiden taloudellista tilannetta. Lisäksi taloudellisessa lukutaidossa on paljon kehittämisen varaa. Nämä tulokset toistuvat säännönmukaisesti kirjallisuudessa, ja siinä määrin kuin taloudellista lukutaidon kehitystä tukevat politiikkatutkimukset pohjautuvat tutkimukseen, ne perustuvat juuri näihin tuloksiin. Mutta pystytäänkö taloudellista lukutaitoa opettamalla kehittämään ja miten tämän kehittämisen tulisi tapahtua? Onko ihmisillä motivaatiota ottaa selvää talousasioista ja parantaa omaa taloudellista käyttäytymistään taloudellisen hyödyn toivossa vai koetaanko tämä liian rasittavana? Tästä aiheesta tutkimustulokset ovat paljon ristiriitaisempia.

⁴ Ks. <http://www.setlementti.fi/toiminta/lapsi-ja-nuorisotyo/mun-talous-hanke/> (vierailltu 2.5.2013).

Willis (2008) käy läpi joukon ennen vuotta 2008 tehtyä tutkimusta ja väittää sen perusteella, että koulutuksen positiivisista vaikutuksista taloudelliseen osaamiseen tai parempaan käyttäytymiseen ei ole juurikaan näyttöä. Yksi esimerkki tästä tutkimuksesta on Mandellin ja Schmid Kleinin (2009) tutkimus, jossa vertailtiin lukiossa vapaaehtoisen taloustiedon kurssin ottaneiden tietämystä talousasioista sellaisiin opiskelijoihin, jotka kurssia eivät olleet ottaneet. Huolimatta mahdollisesta valikoitumisesta tutkimuksessa ei havaittu positiivisia vaikutuksia sen paremmin tietämykseen kuin käyttäytymiseen. Collinsin ja O'Rourken (2010) mukaan varhaisemmassa tutkimuksessa on ollut useita puutteita, kuten valikoitumisen huomiotta jättäminen ja subjektiivisten mittausten käyttö vaikutusten arvioinnissa. Valikoitumisongelmat saattavat olla merkittäviä. Meier ja Sprenger (2012) havaitsivat, että henkilöiden aikapreferensseillä on merkittävä vaikutus siihen, osallistuvatko he taloudellista osaamista lisäävään koulutukseen.

Viime aikoina aiheesta on ilmestynyt tutkimuksia, jossa näitä potentiaalisia haasteita on pyritty kontrolloimaan aikaisempaa paremmin. Yksi huolellisimmin tehdyistä tutkimuksista tällä saralla on Colen ym. (2011) Indonesiassa tekemä kontrolloitu koetilanne. Kokeen tulosten perusteella talouskoulutuksella ei keskimäärin ollut vaikutuksia positiiviseen taloudelliseen käyttäytymiseen (pankkitilin avaamiseen). Vähiten koulutettujen keskuudessa positiivisia vaikutuksia kuitenkin voitiin todeta. Käyttäen niin ikään kontrolloitua koetilannetta Bertrand ja Morse (2011) havaitsivat, että informaation jakaminen pikalainojen ottajille vähensi tilastollisesti merkitsevällä tavalla lainojen myöhempää käyttöä, mutta vaikutus oli melko pieni. Collins (2012) havaitsi, että julki-

sesti tuetuissa vuokra-asunnoissa asuville vähävaraisille henkilöille järjestetty pakollinen koulutusohjelma nosti osallistujien itsearvioitua osaamista tilastollisesti merkitsevällä tavalla, mutta se ei saanut aikaan tilastollisesti merkitsevää muutosta käyttäytymisessä.⁵

Aihealueen tutkimus näyttää siis johtavan ongelmalliseen tulkintaan. Henkilöt, joilla on parempi tietämys talousasioista, tekevät järkevämpiä taloudellisia päätöksiä. Taloudellisen koulutuksen hyödyt ovat silti epäselvät, eikä iso osa väestöstä ole kovinkaan kiinnostunut taloudellisen osaamisen parantamisesta. Täytyy myös huomata, että on vaikea arvioida koulutuksen keskimääräisiä vaikutuksia. Luotettavia satunnaistamiseen perustuvia koetilanteita on vaikea järjestää. Lisäksi vaikutukset varmasti riippuvat opetuksen laadusta ja kohdeyleisöstä. Voi olla, ettei kysymykseen taloudellisen koulutuksen vaikuttavuudesta tulla koskaan saamaan yksiselitteistä ja mielekästä vaikutusta samalla tavalla, kuin mitä taloudellisen tietämyksen ja taloudellisen käyttäytymisen välisestä korrelaatiosta on saatu.

4. Taloudellisen lukutaidon kritiikki

Kattavimman kritiikin taloudellisen lukutaidon hankkeita ja käsitettä kohtaan on esittänyt oikeustieteen professori Lauren Willis vuonna 2008 *Iowa Law Review* -aikakauskirjassa jul-

⁵ Tämän aiheeseen liittyy myös yhdysvaltalainen kirjallisuus siitä, lisäävätkö lukiossa toteutetut taloustiedon kurssit sääntämistä ja sijoittamista. Bernheim ym. (2001) hyödynsivät kurssivaatimuksissa yli ajan ja osavaltioiden välillä tapahtuneita muutoksia ja löysivät tukea väitteelle, jonka mukaan taloudellinen koulutus parantaa taloudellista käyttäytymistä, mutta Colen ja Shastry (2008) uudempi tutkimus ei tukenut näitä väitteitä.

kaistussa artikkelissaan.⁶ Tiivistetysti hänen kritiikkinsä voi jakaa seuraaviin osiin:

- 1) Näyttö koulutuksen positiivisesta vaikutuksesta taloudelliseen osaamiseen on vähäistä.
- 2) Monet kuluttajille suunnatut finanssi-tuotteet ovat niin monimutkaisia ja/tai kuluttajat joutuvat tekemään valintoja niin suuresta joukosta tuotteiden eri ominaisuuksia, ettei ole edes kovin realistista olettaa, että kuluttajat pystyisivät tekemään informoituja valintoja.
- 3) Taloudellinen koulutus saattaa johtaa siihen, että sitä saavat yliarvioivat omia kykyjään ja ottavat tarpeettomia riskejä.
- 4) Yksilön taloudelliselle käyttäytymisen korostaminen saattaa johtaa siihen, että yksittäiset kansalaiset syyttävät liiallisesti itseään taloudellisista vaikeuksistaan (jotka johtuvat esimerkiksi yleisestä taloustilanteesta) tai että he joutuvat kohtaamaan tarpeetonta häpeää taloudellisesta ahdingostaan.
- 5) Taloudellinen koulutus saattaa vähentää kuluttajansuojaa finanssituotteissa, kun finanssialan lobbaajat voivat vedota siihen, että informoidut kuluttajat pystyvät itse valitsemaan itselleen sopivat tuotteet.
- 6) Koska taloudellisella koulutuksella ei ole myönteisiä vaikutuksia, niin siihen ohjatut resurssit ovat tuhlausta.

Dymski (2011) on tarkastellut taloudellisen lukutaitoon liittyvien politiikkatoimenpiteiden kehitystä Yhdysvalloissa. Hänen argumenttinsa on, että taloudellisen lukutaidon lisääminen on liittynyt kiinteästi rahoitusmarkkinoiden libe-

ralisointiin ja että panostukset taloudelliseen osaamisen heijastavat valtion pyrkimystä jättää yksilöt oman onnensa nojaan finanssimarkkinoilla. Erityisesti hän on kriittinen sen suhteen, että taloudellisesta lukutaidosta käytävässä keskustelussa ei juuri keskustella siitä, pitäisikö heikommassa asemassa olevia henkilöitä erityisesti suojata.

Hieman yllättäen nämäkään puheenvuorot eivät kohdista kritiikkiä yhteen ilmeiseen ongelmaan, joka on: ”Onko taloudellisen lukutaidon käsitteellä johdonmukaista sisältöä?” Tyyppillisesti taloudellista lukutaitoa mittaavissa kyselyissä tehdään oletuksia, joiden todenperäisyyden finanssikriisi on asettanut vakavasti kyseenalaiseksi. Esimerkkejä tällaisista oletuksista ovat ajatus valtion velkakirjojen suhteellisesta riskittömyydestä ja ajatus siitä, että osakkeet tuottavat pitkällä aikavälillä enemmän kuin vaihtoehtoiset sijoituskohteet.⁷ Vaikka negatiivisen reaalikoron tunnistaminen kuuluu taloudelliseen lukutaitoon, yleensä kyselyissä ei testata miten kuluttajan kannattaisi negatiivisen reaalikoron oloissa toimia. Ylipäätään taloudellisen lukutaidon mittaukset ovat yleensä tehty siten, että niissä testataan, osaavatko kuluttajat tehdä sellaisia valintoja, jotka yleisesti ajateltuna ovat hyviä normaalin taloudellisen tilanteen vallitessa. Ongelmana saattaa olla sekin, että sen paremmin ajat kuin kuluttajien henkilökohtaiset tilanteetkaan eivät aina ole ”normaaleja”.

⁶ Samat argumentit löytyvät paljon tiivistetyssä muodossa Willisin myöhemmästä artikkelista (Willis 2011).

⁷ Anekdoottina (totuudenmukainen tai ei) mainittakoon, että eräs rahoituksen professori oli kuulemma eräässä sijoitustajaseminaarissa esittänyt, että väite pitää paikkansa, kunhan pitkän aikavälin annetaan olla riittävän pitkä, kuten esimerkiksi 50 vuotta. Keynesin lausuma siitä, kuinka pitkällä aikavälillä olemme kaikki kuolleita, tulee hakemattakin mieleen.

Taloudelliseen lukutaitoon liittyvä kriittinen kirjallisuus tuo esiin tärkeitä näkökohtia, joita aiheeseen myötäsukaisemmin suhtautuvassa kirjallisuudessa ei nosteta esiin. Tosin samalla tavoin kuin kritiikissä arvostellaan sitä, että taloudellisen lukutaidon käsite ei ota riittävästi kontekstia huomioon, myös kritiikki on usein kontekstiriippuvaista.⁸ Esimerkiksi suomalaisten pankkiasiakkaiden harkittavaksi tulevat tuotteet tai muut valintatilanteet ovat todennäköisesti jossain määrin yksinkertaisempia kuin heidän amerikkalaisten kollegoidensa. Myös opetukseen liittyvä kritiikki on riippuvaista sen sisällöstä. ”Kymmenen nopeaa tapaa tulla miljonääriksi” -tyyppiset kurssit voivat antaa vääränlaisen kuvan taloudellisesta toiminnasta ja kannustaa ylisuureen riskinottoon, kun taas tyyppilliset taloudellisen lukutaidon kurssit ovat sisällöltään melko konservatiivisia.

Taloudellisen lukutaidon ja sääntelyn keskinäinen suhde on mielenkiintoinen aihe. Empiirisesti korrelaatio näyttää selkeältä, ja tietys-
sä mielessä lukutaito ja säätely varmasti ovatkin substituutteja. Jos säätely olisi niin voimakasta, että kuluttajien valinnanmahdollisuudet olisivat minimissään, niin taloudelliselle lukutaidollekaan ei olisi tarvetta. On myös ilmeistä, että taloudellisen lukutaidon merkitys on kasvanut sen seurauksena, että kansalaisten oma vastuu taloudellisesta menestyksestään on sääntelyn vähentyessä korostunut. Tämän kehityksen toivottavuudesta voi esittää perusteluita näkemyksiä sekä puolesta että vastaan. Tärkeä näkökohta tässä on kuitenkin se, että taloudellisella lukutaidolla on tuskin juuri mitään kausaalista selitysvaimaa rahoitusmarkkinoiden sääntelyn vähentämiseen. Sääntelyn

purkaminen voidaan nähdä talouspoliittisena reaktiona 1970-luvun stagflaatioon ja öljykriisin aiheuttamiin taloudellisiin haasteisiin. Toisin sanoen taloudellisen lukutaidon korostamista, joka tapahtui ajallisesti paljon sääntelyn purkamisen jälkeen, ei voi syyttää sääntelyn muutoksista. Sen sijaan on hyvinkin todennäköistä, että sääntelyn purkamisella on ollut kausaalinen vaikutus taloudellisen lukutaidon ohjelmiin.

Tämäkin suhde tuntuu muuttuneen finanssikriisin myötä. Esimerkiksi Yhdysvaltain Financial Crisis Inquiry Commission (2011) identifioi finanssikriisin syiksi puutteet sekä sääntelyssä että yksilöiden taloudellisessa osaamisessa. Toisin sanoen parempaan tilanteeseen pääseminen vaatii sekä enemmän (tai ainakin parempaa) sääntelyä että parempaa talousosaamista, joten suhde näyttää komplementaarisenä. Käytännön talouspolitiikassa niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin tähän suuntaan näytetään olevan menossa. Sääntelyn ja kuluttajansuojan lisääntyminen ei ole vienyt pohjaa pois taloudellisen lukutaidon ohjelmilta.

Hankalin aihe on mielestäni epistemologinen kysymys taloudellisen lukutaidon sisällöstä. Ensinnäkin on syytä erotella taloudellisen lukutaidon käsite sen mittaamisesta. Mittaaminen on aina epätäydellistä, mutta siihen liittyvät hankaluudet eivät tee tyhjäksi käsitteen olemassaoloa. Toiseksi voidaan sanoa, että taloudellinen lukutaito ei voi olla keittokirjamainen kokoelma ohjeita tai ulkoa opittuja väitteitä. Pikemminkin taloudellinen lukutaito pitäisi mieltää prosessina, jossa henkilö oppii ymmärtämään taloudellisia säännönmukaisuuksia, päivittää tietämystään uusien havaintojen ja kokemusten varassa ja soveltaa tässä prosessissa saamiaan oppeja käytäntöön. Koulutuksessa tulisi huomioida myös kaiken taloudellisen tie-

⁸ Tosin sekä Willis (2008) että Dymksi (2011) selvästi kohdistavat tarkastelunsa Yhdysvaltoihin.

don epävarmuus. Kun taloudellisen kehitys on avoin ja monimutkainen prosessi, ajanmukaisen koulutuksen antaminen on haastava tehtävä.

5. Lopuksi

Taloudellinen lukutaito on noussut monissa maissa tärkeäksi teemaksi sekä talouspolitiikassa päätöksenteossa että tutkimuksessa. Suomessa on tässä asiassa tultu jälkijunassa, mikä ei vähennä tarvetta tehdä myös Suomea koskevia aloitteita. Noin puolessa OECD-maista on tehty tai ollaan tekemässä asiaan liittyviä kansallisia toimenpiteitä.

Tässä artikkelissa on käyty läpi aiheeseen liittyvää tutkimusta. Sen perusteella taloudellisen lukutaidon tilastollinen yhteys yksilölle itselleen edulliseen taloudelliseen käyttäytymiseen näyttää melko kiistattomalta. Sitä vastoin taloudellisen koulutuksen ja käyttäytymisen välisten yhteyksien löytäminen on osoittautunut paljon hankalammaksi. Se on saanut Willisin (2008) kaltaiset kriitikot väittämään, että taloudellinen koulutus on hyödytöntä.

Onnistuneen taloudellisen koulutuksen luominen on epäilemättä erittäin haastava tehtävä. Nähdäkseni taloudellisen lukutaidon koulutukseen panostaminen on kuitenkin parempi vaihtoehto kuin siitä luopuminen. Willisin (2008, 2011) esittämät vaihtoehdot eivät ole vakuuttavia. Hän tarjoaa yksilön päätöksenteon korvikkeeksi tiukempaa sääntelyä sekä neuvontapalveluiden käyttöä. Yksinään molemmat ovat ongelmallisia ratkaisuja. Kuten yllä esitin, tiukempi sääntely ja taloudellisen lukutaidon koulutus eivät välttämättä ole substituutteja. Tiettyjä ongelmallisia käytäntöjä saadaan sääntelyllä helpommin karsittua kuin koulutuksella. Siitä hyvä esimerkki on pikaluottojen korko-

sääntely. Sääntelyä ei koskaan saada niin vedenpitäväksi, että sillä tavalla voitaisiin estää ihmisiä tekemästä itselleen huonoja päätöksiä. Puolueettomien neuvontapalveluiden toimittaminen kaikkien ulottuville on puolestaan hyvin kallista riippumatta siitä, antavatko näitä palveluita yksityiset vai julkiset tahot.

Taloudellisen lukutaidon koulutuksessa usein korostetaan yksilön siitä itselleen saamaa hyötyä, mutta tällaisella opetuksella saattaa olla myös merkittäviä ulkoisvaikutuksia. Länsimainen yhteiskunta perustuu markkinatalousjärjestelmään, mutta markkinatalouden toimintaperiaatteita ei silti kovin laajalti ymmärretä. Parempi tietämys sekä oman talouden hoitamisesta että yleisestä taloudellisista periaatteista saattaisi hyvinkin vahvistaa oman talousjärjestelmämme legitimeettiiä.

Tuskin voidaan pitää pahana myöskään sitä, että yksilöt joutuvat tai pikemminkin pääsevät tekemään päätöksiä, joilla on vaikutusta heidän taloudelliseen tilanteeseensa. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö sääntelyllä, kuluttajansuojalla tai julkisella sosiaaliturvalla olisi omaa merkittävää roolia. Nämä asiat eivät ole toisiaan poissulkevia. Niiden keskinäisestä suhteesta on päätettävä poliittisella tasolla. Taloudellista vastuuta ei voi kuitenkaan ulkoistaa yksilöiltä muille tahoille. Koska joka tapauksessa yksilöt ja kotitaloudet joutuvat merkittävässä määrin kantamaan taloudellisen vastuun tekemistään päätöksistä, on yhteiskunnan taholta vastuutonta, ellei se edes yritä tarjota edellytyksiä näistä päätöksistä selviytymiseen.

Taloudellista lukutaitoa voidaan siis pitää eräänlaisena kansalaistaitona. Laajassa mielessä ymmärretyn taloudellisen lukutaidon edistämistä voidaan pitää tehtävänä, joka kuuluu kaikille koulutustasoille. Erityisen hyvin se sopii yläasteelle, lukioon sekä ammatilliseen kou-

lutukseen. Tässä vaiheessa opiskelijat ovat vielä hyvin tavoitettavissa.

Kenenkään päähän ei voi tietoa pakolla kaataa, mutta kaikille olisi hyvä antaa yhtäläiset mahdollisuudet saada tietoa. Taloudellisen lukutaidon edistämisen kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että joku viranomaistaho selkeällä hallituksen antamalla mandaatilla ottaisi tehtäväkseen viedä asiaa eteenpäin. Erittäin tärkeää olisi myös se, että taloustieteilijät osallistuisivat aiheeseen liittyvän materiaalin laatimiseen yhdessä muiden viranomaisten ja yhteiskuntatieteen opettajien kanssa. □

Kirjallisuus

- Atkinson, A. ja Messy, F.-A. (2011), "Assessing Financial Literacy in 12 Countries: An OECD / INFE International Pilot Exercise", *Journal of Pension Economics and Finance* 10: 657-65.
- Bernheim, B. D., Garrett, D.M. ja Maki, D.M. (2001), "Education and Savings: The Long-Term Effects of High School Curriculum Mandates", *Journal of Public Economics* 80: 435-65.
- Bertrand, M. ja Morse, A. (2011), "Information Disclosure, Cognitive Biases, and Payday Borrowing", *Journal of Finance*, 66: 1865-93.
- Cole, S., Sampson, T. ja Zia, B. (2011), "Prices or Knowledge? What Drives Demand for Financial Services in Emerging Markets?", *Journal of Finance*, 36: 1933-67.
- Cole, S. ja Shastry, G. (2008), "If You're So Smart, Why Aren't You Rich? The Effects of Education, Financial Literacy and Cognitive Ability on Financial Market Participation", Working paper, Harvard Business School ja University of Virginia.
- Collins, J.M. (2012), "The Impacts of Mandatory Financial Education: Evidence from a Randomized Field Study", *Journal of Economic Behavior & Organization*, julkaistu verkossa 23.09.2012, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jebo.2012.08.011>
- Collins, J. M., ja O'Rourke, C.M. (2010), "Financial Education and Councelling – Still Holding Promise", *Journal of Consumer Affairs* 44:483-98.
- Disney, R., Gathergood, J. (2011), "Financial Literacy and Indebtedness: New Evidence for UK Consumers", Working Paper, University of Nottingham.
- Dymski, G. (2011), "Financial Literacy Needs, Strategies, and Programs in the United States", Working Paper, University of Leeds.
- Financial Crisis Inquiry Commission (2011), *Final Report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the US*, saatavilla osoitteesta <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-FCIC/pdf/GPO-FCIC.pdf> (vierailtu 8.5.2013).
- Grifoni, A. ja Messy, F.-A. (2012), "Current Status of National Strategies for Financial Education: A Comparative Analysis and Relevant Practices", OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 16.
- Guiso, L. ja Jappelli, T. (2008), "Financial Literacy and Portfolio Diversification", Working Paper, European University Institute, ECO 08 / 31.
- Jappelli, T. (2010), "Economic Literacy: An International Comparison", *Economic Journal* 120: F429-51.
- Lusardi, A. ja Mitchell, O. (2007), "Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth", *Journal of Monetary Economics* 54: 205-24.
- Lusardi, A. ja Mitchell, O. (2011), "Financial Literacy Around the World: An Overview", *Journal of Pension Economics and Finance*, 10: 497-508.
- Lusardi, A. ja Tufano, P. (2009), "Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness", NBER Working Paper No 14808.
- Mandell, L. ja Schmid Klein, L. (2009), "The Impact of Financial Literacy Education on Subsequent Financial Behavior", *Journal of Financial Councelling and Planning* 20: 15-24.

- Meier, S. ja Sprenger, C.D. (2012), "Discounting Financial Literacy: Time Preferences and Participation in Financial Education Programs", *Journal of Economic Behavior & Organization*, julkaistu verkossa 27.03.2012, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jebo.2012.02.024>
- OECD (2005), *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, Paris: OECD.
- Peura-Kapanen, L. ja Lehtinen, A.-R. (2011), "Nuorten taloudellinen osaaminen: määrittelyä, toimijoita, materiaaleja", Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 3 / 2011.
- Raijas, A. ja Uusitalo, O. (2012, toim.), *Nuoret ja talousosaaminen*, Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 7.
- Task Force on Financial Literacy (2010), *Canadians and Their Money: Building a Brighter Future*, Ottawa, ON: Department of Finance Canada.
- Van Rooij, M., Lusardi, A. ja Alessie, R. (2011), "Financial Literacy and Stock Market Participation", *Journal of Financial Economics* 101: 449-72.
- Willis, L.E. (2008), "Against Financial-Literacy Education", *Iowa Law Review* 94: 197-283.
- Willis, L.E. (2011): "The Financial Education Fallacy", *American Economic Review* 101: 429-34.